

MIQUEL FERRÀ I JOAN PONS I MARQUÈS: MEMÒRIA D'UNA AMISTAT DE POETES CONTEMPORANIS

ISABEL GRAÑA

Enguany commemoram que fa mig segle que ens deixà Miquel Ferrà i Juan, i fixin-s'hi bé perquè sembla poca cosa però podríem adoptar aquella actitud memorable de Salvador Espriu i enumerar-los tots, un per un, 1947, 48, 49, 50, 51... fins al 1997 perquè com deia Espriu: *només dit d'aquesta altra manera ja pren un altre relleu*.¹

Al llarg d'aquests anys els historiadors han dedicat molt poques pàgines a Miquel Ferrà, si exceptuam algun que altre article espars entre revistes mallorquines i catalanes,² el llibre de Miquel Gayà, *La poesia de Miquel Ferrà* (1960),³ amb un pròleg de Miquel Batllori que sorprèn per la seva brevedat -quatre pàgines-, sobretot perquè la seva qualitat de reduït no afecta gens l'agudesia de l'escrit, i ja darrerament els prometedors estudis de Francesc Lladó.

Aquest intencionat preàmbul no té altre objectiu que fer-los parar esment en què hem hagut d'esperar fins a la dècada dels noranta per a que Francesc Lladó iniciés els seus estudis sobre Ferrà,⁴ iniciant-se també la recuperació de la seva figura intel·lectual i humana. Amb la dècada dels noranta arriba també l'interès per l'obra cultural realitzada durant els anys anteriors al conflicte civil, el qual ha estat la veritable causa d'aquest oblit selectiu que no ha afectat a personatges com Llorenç Villalonga, gran escriptor, però no ho oblidem, vencedor d'una guerra que anul·là per complet el paper públic desenvolupat per homes com Miquel Ferrà i Joan Pons obligats a emmudir després del conflicte.

Tal vegada les reflexions i els records d'una personalitat de relleu internacional i tan poc sospitosa de partidismes ideològics que s'allunyin de la més estricta voluntat de *Pensar històricament*, com fa Pierre Vilar en les seves memòries, ens serveixin per entendre un poc més la importància que ha tingut per a la nostra cultura un personatge de la qualitat humana i intel·lectual de Ferrà, al qual l'historiador del Llenguadoc recorda entranyablement des de la seva primera arribada a Barcelona:

---

¹ Vegeu Maria Aurèlia CAPMANY: *Salvador Espriu*, Barcelona, 1971, 24.

² Cal destacar els de Guillem COLOM: *Miquel Ferrà, poeta elegíac*, "Lluc", 621, (desembre 1972), i els de Damià FERRÀ-PONÇ: *Miquel Ferrà, noucentista*, "Lluc", 629, (setembre 1973); i *Miquel Ferrà, Noucentisme contra Modernisme*, "Lluc", 630, (octubre 1973).

³ Com indicà Joan Pons en el pròleg a les *Poesies Completes* de Ferrà, el llibre de Gayà resulta *simpàticament apològic*, i dista molt de constituir un estudi definitiu sobre la poesia de Ferrà, entre altres coses per la manca de perspectiva històrica de que gaudia l'autor en el moment.

⁴ Entre els estudis de Francesc LLADÓ destaquen els reculls d'articles: Miquel FERRÀ: *Articles i assaigs*, Mallorca 1991; i *El doctor Zero i jo*, Barcelona 1992; a més del llibret *L'amistat entre Miquel Ferrà i Maria-Antònia Salvà*, Lluçmajor 1997.

A l'estació de Barcelona, hom podia triar encara entre fiacre i taxi. Vaig prendre el fiacre, i vaig fer bé. Perquè la lenta pujada des de l'estació de França fins al carrer gran de Gràcia em va fascinar. Els parcs, els grans carrers, les cruïlles harmonioses. La Residència d'Estudiants on tenia reservada una plaça, estava situada al carrer Rios Rosas. Jo ho ignorava tot sobre el personatge, i em creia que es tractava d'un nom de riu. A la residència em va donar la benvinguda un home que sabia unir l'escalfor més gran a la reserva més tranquil·litzadora. Era Miquel Ferrà, el poeta mallorquí, que havia de tenir un paper important en la meua iniciació en Catalunya i que no vaig perdre mai de vista fins al dia que Hermínia Duran em va explicar que havia volgut acollir la seva mort amb música de Bach. Miquel Ferrà em va ensenyar la casa a partir de la terrassa, des d'on Barcelona apareixia tota sencera, entre el Tibidabo i el mar. A l'acte em vaig sentir conquerit. I vaig saber que sentiria una gran passió per aquella ciutat.⁵

La pèrdua prematura de Miquel Ferrà, que seguia el camí del seu germà, el pintor Bartomeu Ferrà, mort també prematurament un any abans, deixà desolada gran part de la intel·lectualitat catalana, sobretot el grup de poetes noucentistes aplegat al voltant de Josep Carner i entre els quals es comptava un home de sensibilitat exquisida, Joan Llongueras, músic i pedagog a més d'escriptor, i que manifestava a Maria-Antònia Salvà el seu dol de la següent manera:

El senyor no compta com nosaltres els anys!... Ja veu com s'emportà al nostre estimadíssim Miquel Ferrà! Per la desolació que ha deixat en la meua ànima el saber que, en aquest món, ja no podré mai més trobar-lo, m'imagino el que representa per vostè aquesta insubstituïble pèrdua!

No sabré mai com agrair-li prou la distinció que em fa d'enviar-me còpia de la darrera carta que vostè rebé d'ell. M'han fet plorar aquelles ratlles i han causat, també, fondíssima emoció als amics, meus i seus, als quals les he llegides. Son unes ratlles dignes d'un gran poeta i d'un perfecte cristià. Dignes d'aquell cor inefable del nostre boníssim i enyoradíssim Ferrà, amb el qual pensarem i, en esperit, viurem sempre! No deixo de pregar per la seva ànima.⁶

La referència de Llongueras a la pèrdua soferta per Maria-Antònia Salvà ens recorda l'entrançable i coneguda amistat que existia entre ella i Miquel Ferrà, i, com ella, Joan Pons que fou la persona més propera a Ferrà malgrat la distància física que ens ha proporcionat un esplèndid epistolari, patí la seva pèrdua en silenci fins al 1952, any en què escriu una necrològica per al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.⁷

És difícil precisar el moment en què es conegueren Joan Pons i Miquel Ferrà, és probable fins i tot que la presència de Joan Pons a casa dels Ferrà tingués una certa

⁵ Pierre VILAR: *Pensar històricament*, València 1995, 130-131.

⁶ Carta de Joan Llongueras a Maria-Antònia Salvà del 21 d'agost de 1948. Conservada a l'Arxiu personal de Maria-Antònia Salvà.

⁷ Vegeu Joan PONS i MARQUÉS: "Miquel Ferrà", *BSAL*, XXX, (1952), 220-223, recollit al volum *Història i Política. Obres de Joan Pons i Marquès IV*, Mallorca, 1977, 158-161.

assiduitat perquè fou company d'estudis i amic del germà petit d'en Ferrà, Bartomeu Ferrà a l'Institut Balear on acabà el batxillerat l'any 1913. Una relació més estreta entre Ferrà i Pons bé podria haver-se iniciat durant el curs acadèmic de 1913-1914, per tal com Joan Pons estava matriculat a l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona, carrera que abandonà l'any següent a causa dels seus problemes de vista, i Miquel Ferrà retornà a Barcelona aquest mateix any per prendre possessió del seu nou destí a la Biblioteca Universitària de Barcelona.⁸

L'any 1915 Joan Pons decideix cursar estudis de Filosofia i Lletres com a alumne lliure a la Universitat de Barcelona, i amb les gestions de la matrícula de Joan Pons per part de Miquel Ferrà té inici un substanciós epistolari que s'allargarà fins a la mort de Miquel Ferrà, i del qual ens interessa destacar l'estreta relació existent ja aleshores entre els poetes:

Estimat Joan:

Ja estàs matriculat. La molestia ha estat molt grossa, com pots pensar, i per ningú no ho hauria fet si no per tu, perquè sé que pagues bé.

He hagut d'afegir cent duros en metàl·lic i un per pagar un fals testimoni que no t'havia vist mai i ha donat fe que te coneixia. Això i el 25/100 de comissió que jo te cobraré perquè ets tú, suma un total de 630 ptes. a pagar en el plaç improrrogable de 6 mesos. (Els puros per sobornar als empleats de secretaria, etc. no los te pos en compte).

Lo que si convendria que enviassis, o fessis enviar per l'Institut a n'aquesta Universitat, és el certificat d'estudis, perquè el títol de batxiller sembla que no los commou, apesar d'aquelles orles amb el trivio i el quadrivio i demés emblemes masònics.(...)

Abreviant, perquè la vida es curta: voldria que anassis "La Almudaina", avui mateix, si pot ser (és a dir quant rebis la carta), i demanassis al Director si pensa publicar un article meu titulat "Romanones-Dato". I si't diu que no, que jo he dit que faça el favor de darte'l. Li plantes sellos de 1/4 de cèntim (ja te indemnissaré) i el remets al "Sóller" immediatamet, com a original de imprenta.

Lo den Masó s'hauria de passar envant, sense perdre temps. Parlau-ne amb en Bartomeu.

Com segueix ton pare? M'alegraré molt que's restablesca prompte. Memories per tots els de ca-teva, i especials pen Fèlix. Tu, fé bonda.

M. Ferrà

No t'oblidis de remetre el certificat d'estudis. En Guillem te dona les gracies de les gracies que le hi envies de les qu'ell te va enviar.⁹

En anys succesius Joan Pons finalitza la carrera, es trasllada a Madrid per realitzar les oposicions al Cos d'Arxivers, que guanya el 1922, i és destinat a l'arxiu de la Delegació d'Hisenda de Tarragona, més tard el nomenen encarregat del Museu Arqueològic i de la Biblioteca Provincial de la mateixa ciutat. Finalment l'any 1929 obtingué per concurs la plaça d'arxiver de la Diputació de Balears i es traslladà a Mallorca el 1930, per passar a ocupar, posteriorment, la plaça de director de l'Arxiu del Regne de Mallorca, càrrec amb el qual es jubilà.

⁸ Informació localitzada a l'arxiu de Joan Pons i Marquès on es conserva una *Hoja de servicios* de Miquel Ferrà en el Cos Facultatiu d'Arxivers, Bibliotecaris i Arqueòlegs de l'Estat.

⁹ Vegeu l'epistolari de Miquel FERRÀ: *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, Barcelona 1997, pp. 16-17.

En tot aquest temps Miquel Ferrà no s'ha mogut de Barcelona, on realitza la seva doble tasca de bibliotecari i director de la que ell anomenava *Arca de Noè*, la Residència d'Estudiants de Catalunya en la que ell es considerava *patrò i mestre d'aixa a l'hora*.¹⁰

Epistolàriament i en viatges curts per Nadal, Pasqua i estiu, Joan Pons i Miquel Ferrà mantenen uns vincles d'amistat que es refermen mitjançant les diverses empreses culturals, polítiques i literàries que duen a terme conjuntament, des de la Lliga d'Amics de l'Art, Nostra Parla, el Centre Regionalista de Mallorca, el *Correu de les Lletres*, el Centre Autonomista de Mallorca i l'*Almanac de les Lletres*, que tingué des de la seva primera edició un especial significat, perquè constituïa la trobada anual entre els escriptors del conjunt de les terres catalanes, i en la qual els mallorquins exercien d'amfitrions, val a dir-ho, amb penes i treballs com demostra la versió interna de la confecció de l'*Almanac*:

Dear John:

Que tots els sants del cel t'assisteixin en la confecció d'aquest Almanac nostre i te donin tota la paciència que jo ja he agoatada per fer entrar dins caps sollerics les nocions tipogràfiques, i comunicar-los aquell ordre que jo abans em creia que es necessitava per vendre taronges a Marsella.

Aquestes proves que t'envii te diran la nueva tragèdia. Les t'envii a tu, impulsat per una desesperació profunda, amb la certesa de que si els ho remet directament, a volta de correu en rebré unes altres enterament iguals, sense una sola errada corregida!

Mira, t'ho deman per favor, tu que ets amic meu, si per medi de la persuasió, de la súplica, de l'amenaça personal... trobes manera de conseguir que les corrigeixin, prèvia una explicació verbal (si per casualitat los vegessis) que supòs que no entendran...

En fin, "in manos tuas". Escric an En Marquès que quan haja rebut aquestes proves (que t'envii a tu perque et facis càrreg de com ho vull) te'n remet a tu mes de definitives, i una volta aprovat per tu, triat el color de les cubertes, i la cartulina, i unes lletres petites que diguin 1'50 ptes., ho tirin i no me'n parlin més. Si nó, caure malalt!

Correu.- L'O del títol és gastada. Diga-los que la mudin. I quan los veges (supòs que algun dia els hauràs de veure), fes-me el favor d'ensenyar-los a plegar un número en quatre dobles- i no en sis, com els prospectes de ca els potecaris.

*Almanac.- Fas possibles i impossibles, i pressions violentes a tothom, perque em donin original. T'aniré enviant coses conforme les m'entreguin. I una poesia meva, quan l'haja acabada. No et preocupis. Anau imprimint, i lo que no hi sia a temps, anurà en el de l'any qui vé.*¹¹

Només a tall d'anecdòta paga la pena recordar que Joan Pons era solleric i que malgrat tot l'*Almanac* aconseguí de subsistir fins al 1936, gràcies a la creació de l'Associació per la Cultura de Mallorca que assumeix la despesa. Òbviament, una tasca cultural d'aquest abast no la podien dur a terme tot sols, i al llarg d'aquest procés es va consolidant un grup d'intel·lectuals que capitanejats per Ferrà, protagonitza durant les dècades dels anys 20 i 30

¹⁰ *Ibid.*, pp.56.

¹¹ Carta del 27 de novembre de 1920, vegeu l'epistolari de Miquel Ferrà a Joan PONS: *Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)*, 61.

un dels períodes culturals més brillants de la Mallorca contemporània, i que culmina amb el projecte cultural alternatiu de l'Associació per la Cultura de Mallorca.

Únicament dins d'aquest context té explicació l'existència d'un subgrup de poetes com el de l'Escola Mallorquina en el seu sentit més modern, és a dir, els autors mallorquins que seguint les directrius estètiques de Miquel Costa i Llobera i Joan Alcover, fonamentalment, desenvolupen la seva obra poètica al llarg de la primera meitat del segle XX. A recer de totes aquestes entitats i mitjançant els seus òrgans d'expressió -dels quals *La Nostra Terra* és tan sols el més conegut però no el més important pel que fa a la consolidació dels models poètics a defensar-, el grup de poetes aconsegueix perllongar el seu model i reformular l'estètica de l'escola mallorquina un cop desvertebrat al Principat el grup noucentista liderat per Josep Carner.

La importància de Ferrà en aquest procés és definitiva com han assenyalat posteriorment diversos testimonis de l'època, i com demostra el sentiment d'orfes que experimenten els deixebles¹² i companys de Ferrà després de la seva mort, i entre els quals es trobava també un Salvador Galmés perceptiblement commocionat:

Benvolgut amic: Un altre qui ens deixa. Deu l'haja acullit! La vostra carta del dia passat esvaní la mica d'esperança que tenia en la curació del plorat Miquel; la notícia d'haver rebut el Sant Viàtic me feu preveure una solució proxima desfavorable. Això però no ha minvat gens la forta impressió que he rebuda ab la notícia de la seva mort. Al cel sia i alla el vejam. Me sab greu no poder-li retre el darrer tribut de la meva presència; pero prec i (Deu volent), pregaré per ell.

No conec la seva dona, (no'm feu a saber ni me parlà mai del seu matrimoni) i per això no'm consider autoritzat per escriure-li, però si teniu avinentesa vos prec li expresseu el meu condol mes viu, i no solament a ella sino també a la germana i a la neboda del difunt. Pregaré, cada dia, pel repos etern de la seva ànima, en la santa Missa.

Deu nos assistesca a tots. (...)

*Avui no estic gens trempat per escriure. Un altre dia si Deu ho vol seré mes llarc. No em puc treure en Ferrà del cap. Bon repòs i bon remei li dó Deu.*¹³

Molt lluny dels desitjos de Joan Pons el silenci públic i la clandestinitat foren els comuns denominadors dels homenatges a Miquel Ferrà, tant a Mallorca com a Barcelona. A la capital catalana s'organitzà una sessió d'homenatge que tingué lloc a casa del geògraf Josep Iglésies, en la tertúlia coneguda com el *cenacle del passatge Permanyer*.¹⁴ El poeta Octavi Saltor, gran amic dels escriptors mallorquins i de manera molt especial de Guillem Colom,¹⁵ era l'ànima organitzativa d'aquella tertúlia, i en assabentar-se per carta de Miquel Forteza de la mort de Ferrà, s'apressà a contestar posant de manifest el paper de *punt de*

¹² Vegeu Miquel GAYÀ: "L'adéu d'una generació". *Històries i memòries*, Palma de Mallorca 1983, 281-283.

¹³ Carta de Salvador Galmés a Joan Pons del 15 de novembre de 1947, l'endemà de la mort de Ferrà. Arxiu Personal de Joan Pons i Marquès.

¹⁴ Vegeu Joan SAMSÓ: *La cultura catalana entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, Barcelona 1994, I, 221-236.

¹⁵ L'amistat entre Guillem Colom i Octavi Saltor venia de lluny, des de la presentació i primera lectura poètica que fa Colom a Barcelona per als Amics de la Poesia. A casa del poeta de Sóller es conserva un important epistolari ja que aquests dos poetes s'escriuven diàriament.

referència i de mestre que Ferrà tenia entre els intel·lectuals mallorquins de les diverses generacions anteriors i posteriors a ell, respectivament, i també de nexa d'unió entre els escriptors de Mallorca i els del Principat:

*Benvolgut amic: La vostra lletra del 25 m'ha impressionat fonament. La nostra recança per l'absència del més català de tots els mallorquins i la nostra barcelonina convivència de tants anys amb ell no és res al costat del vostre enyor, col·lectiu i individual, terral, personal, entranyable. L'absència material de l'Estelrich; la moral de Riber, i l'excel·lència finíssima de Ferrà, feien d'aquest, realment, com vós dieu, el vèrtex positiu, insensible per discreció amical, però efectiu per pes específic espiritual, del vostre nexa intel·lectual renaixentista. Sens dubte que amb ell resta closa una etapa, sense visible solució de continuïtat; tant més tenint en compte aquesta seva "bel·ligerància" entre els mestres precursors que esmenteu, i la seva i les posteriors generacions. Que aquest record ens segueixi i us segueixi ajuntant a tots!*¹⁶

Els poetes catalans convidaren a participar als mallorquins en la sessió necrològica amb una invitació adreçada a *G. Colom i amics de M. Ferrà*, que donava compte del programa a seguir en l'homenatge:

*Sou pregat de venir a honorar la llar de Josep Iglésies (Passatge Permanyer, nº 17, torre), a les cinc de la tarda de vinent diumenge, dia 15 de febrer, per tal de retre pòstum homenatge a MIQUEL FERRÀ. Hi serà llegida la seva obra inèdita. Prèviament, la seva personalitat serà comentada per J. Mª LÓPEZ PICÓ, JOAN ESTELRICH, F. VIDAL BURDILS i OCTAVI SALTOR. A continuació diversos poetes de València, Mallorca i Catalunya hi llegiran produccions dedicades al gran amic desaparegut.*¹⁷

A la sessió assistiren una cinquantena de persones entre les quals es trobaven, a més dels ja esmentats, Josep Puig i Cadafalch, Eduard Fontserè, Joaquim Carreras Artau i Josep Tharrats, i es rebren nombroses adhesions telegràfiques i literàries, com fou el cas de Miquel Dolç, i també diverses cartes.¹⁸

A Palma els poetes mallorquins contribuïren a la memòria del poeta desaparegut amb un petit opuscle editat pels amics i ofert a la família de Ferrà, *Endreces pòstumes a Miquel Ferrà, XIV novembre MCMXLVII*.¹⁹ L'opuscle comptà amb la col·laboració de poetes de la resta dels Països Catalans -ben segur com hagués agradat a Ferrà-, i en tingué especial cura Joan Pons i Marquès, fet gens casual si tenim en compte que durant els anys més combatius, des de 1920 fins a 1923, aproximadament, Ferrà confià sempre en el bon gust i el *savoir faire* del seu amic quant a edicions, fins i tot en les dels seus mateixos poemaris,

¹⁶ Carta d'Octavi Saltor a Miquel Forteza, del 29 de novembre de 1947. Localitzada en l'arxiu personal de Joan Pons i Marquès.

¹⁷ Text de la targeta d'invitació a l'acte. Conservat a l'Arxiu Personal de Joan Pons i Marquès.

¹⁸ En l'arxiu particular de Joan Pons es conserva una petita memòria de l'acte i una llista d'alguns dels assistents enviada per Octavi Saltor, el 1952, quan Joan Pons es disposava a recollir en volum l'obra poètica de Ferrà publicada per l'editorial Selecta.

¹⁹ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER: *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Barcelona, 1978, 126.

en els quals Joan Pons tingué sempre un paper destacat, des de la confecció de la part gràfica fins a les últimes correccions d'impremta que tant exasperaven a Miquel Ferrà.

Per sort i encara que molt mancat de forces Miquel Ferrà arribà a participar en les festes de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat, que han estat assenyalades per la historiografia contemporània com un important acte de reconciliació dels bandols que protagonitzaren el conflicte. En aquesta ocasió i com a pràctica habitual dels poetes mallorquins s'edità un recull poètic, també prologat per Miquel Batllori que residia a Mallorca des de 1941, amb el títol *Montserrat. Homenatge dels poetes mallorquins*.²⁰ Devem, igualment, al pare Batllori el coneixement del significat intern que tingué per a Miquel Ferrà el seu poema *Montserrat*, amb el qual es presentà al certamen poètic convocat amb motiu de la celebració montserratina. Malgrat el fracàs d'aquesta composició en el certamen el poema ha estat qualificat per Gayà, i ratificat per Batllori, com una *peça d'antologia*.²¹ Si bé és cert que Ferrà abocà tot el seu amor per Catalunya en aquest poema, també ho és que aquesta mateixa composició fou la constatació del seu allunyament respecte dels nous corrents poètics que arrelaven al Principat, i potser també dels no tan nous. Bastaria advertir que al voltant de 1922-1923, amb l'aparició dels poetes postsymbolistes, s'obrí una esclatxa entre la poesia catalana que realitzaven els poetes de Mallorca i la que realitzaven els poetes del Principat, prova evident n'és també l'explicació de López-Picó a Carles Riba de la vetllada necrològica en record de Costa i Llobera que es realitzà a l'Ateneu Barcelonès el 4 de novembre de 1922, amb la presència de Llorenç Riber i Joan Alcover:

(...) mossèn Riber, [el qual] arribà als límits d'impertinència a què sols un retòric mallorquí pot arribar. El tal mossèn corregí el seu parlament i l'amplià mentre els altres criticaven (...)

*Figureu-vos la tremolosa veu nasal enyorant els déus d'uns pastorets mitològics gronxant-se damunt d'una hamaca de mots sonors, i fulminant anatemes contra la pobreta poesia catalana, impotent si no fossin els mallorquins!. Sortosament al final D. Joan Alcover, si més no, comprengué que calia suavitzar una mica l'esquerperia insular i llegí la poesia conjuntament dedicada al Maragall i a mossèn Costa amb motiu de la publicació simultània d'*Enllà* i de les *Horacianes*. No crec però, després de llegir el discurs de l'Alcover als Jocs de Girona, que tinguem en ell el comprensiu amic que a estones ens creiem tenir. I això que ell mateix es traeix de vegades. Mireu que enyorar el Rubén Darío i blasmar de la nostra poesia actual!*²²

Definitivament, la separació produïda entre els models estètics defensats per uns i altres té el seu moment més tens al voltant de 1922, però té el seu inici en el replegament que fan els poetes mallorquins cap a 1920, més concretament en el replantejament ideològic formulat per Joan Estelrich i Artigas en les seves *Cartes a Alanís*,²³ i en el correlat estètic

²⁰ En el llibre, que actualment constitueix una veritable peça de bibliòfil, hi consten poemes de tots els poetes mallorquins des de Tomàs Forteza fins a Miquel Dolç, incloent també els eivissencs Isidor Macabich i Marià Villangómez.

²¹ Vegeu al respecte els comentaris de Josep MASSOT I MUNTANER: "Les festes de l'entronització (1947)", *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona 1993, 213-217.

²² Vegeu OSVALD CARDONA: *Epistolari J.M. López-Picó-Carles Riba*, Barcelona 1976, 201-202.

²³ Vegeu JOAN ESTELRICH: "Amor a les llestres?", "Intervenció", i "El deure de les lletres", a el *Correu de les Lletres*, núm.3, (11-12-1920), 3; núm.5, (1-5-1921), 17-18; i núm.8, (31-6-1921), 29-30, respectivament.

escrit per Miquel Ferrà, *La nostra fe llietèria*,²⁴ publicats ambdós en el *Correu de les Lletres*.

Anys a venir Carles Riba apuntaria en la seva conferència sobre els poetes de l'Escola Mallorquina la que ell considerava com a única solució digna per aquest conflicte poètic: la *conciliación con la poesia catalana continental*.²⁵

La conciliació reclamada per Riba tingué el seu inici des de dins de la mateixa Escola i en l'obra de poetes com Maria Verger, una escriptora arrelada al Principat i molt poc coneguda dins i fora de Mallorca,²⁶ l'enginyer Miquel Forteza i els inicis poètics del jove Bartomeu Rosselló Pòrcel que cal recordar que s'hostatjava en la Residència d'Estudiants regentada Miquel Ferrà, com molts altres mallorquins que cursaven estudis a la Universitat de Barcelona, des del germà de Joan Pons, Fèlix Pons i Marquès, el periodista Gabriel Fuster Mayans, més conegut pel seu pseudònim *Gafim*, i Antoni Mª Sbert, entre d'altres.

Una vegada desaparegut Ferrà serà Joan Pons -malgrat el seu discutit liderat-, el que haurà de reconduir la situació i ho farà precisament revisant l'obra del seu amic Ferrà, revisió que -com veurem tot seguit- es converteix alhora en una revisió del concepte d'Escola Mallorquina.

Possiblement a causa de l'obligació de fer-ho en llengua castellana,²⁷ en la primera necrològica de l'any 1952 Joan Pons glosà amb austeritat la personalitat de Ferrà i destacà que la seva obra poètica publicada es reduïa al volum *A mig camí* (1926), en el qual s'aplegaven els poemaris anteriors, *Cançó d'ahir* (1917), *La Rosada* (1919) i les traduccions de *Les Muses amigues* (1920). La rellevància d'aquest fet rau, en paraules del mateix Pons, en què en el volum de 1926 es recull *cuanto su autor salvó del fallo de su propia exigencia (...) a excepción de las pocas y magnificas composiciones posteriores a 1926 que han de engrosar para deleite y admiración de todos la futura edición de sus poesias*,²⁸ hem d'entendre doncs, que la intenció de tirar endavant aquesta edició constituïa ja una decisió ferma per part de Joan Pons.

Efectivament, ara estam en disposició d'explicar que des de 1949 s'estaven realitzant gestions per part de Germaine Pujulà, la dona de Miquel Ferrà, i de Joan Pons i Marquès, amb Josep M. Cruzet i Josep Miracle, responsables de l'editorial Selecta, per tal de fer efectiva una edició de l'obra poètica de Ferrà.²⁹ Amb tot l'edició no esdevindrà una realitat fins al 1962 en què, tal i com havia argumentat Josep Miracle en els primers contactes amb Germaine Pujulà, Ferrà passaria a formar part de la col·lecció que ell mateix havia

²⁴ Vegeu Miquel FERRÀ: *Correu de les Lletres*, 3, (12-12-1921), pp. 13.

²⁵ La conferència fou pronunciada a la Càtedra Boscán de Llengua i Literatura Catalanes de la Universitat de Madrid (18-IV-1953), vegeu Enric Sullà: "Carles Riba i l'Escola poètica mallorquina", *Randa*, 18, (1985), 139-155.

²⁶ Maria Verger i Ventayol (Alcúdia 1892-?), bibliotecària i arxivera de Terrassa, i autora de tres poemaris en català abans de la guerra, vegeu Isabel GRANA I ZAPATA; Neus REAL MERCADAL: *Cultura catalana a Terrassa entre 1923 i 1936: Maria Verger, terrassencu d'adopció*, Ajuntament de Terrassa, (en premsa).

²⁷ Malgrat que ja existia la possibilitat de publicar alguns llibres en català, el *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* encara es publicava en castellà per aquestes dates.

²⁸ Joan PONS I MARQUÉS: "Miquel Ferrà".

²⁹ En l'arxiu personal de Joan Pons es localitzen dues cartes, una de l'editorial Selecta adreçada a Germaine Pujulà, Vda. Ferrà, de l'11-8-1949, on s'estableixen les condicions econòmiques de l'edició, el tiratge i altres, establerts per Cruzet i signada per Josep Miracle; i una altra de Josep Miracle adreçada a Joan Pons, de l'11-2-1950, interessant-se per l'estat de l'edició.

contribuït a configurar amb l'edició de les poesies de Joan Alcover i Miquel Costa i Llobera, ambdues prologades per ell.³⁰

Malgrat que desconexem amb certesa el motiu que retardà l'edició de les *Poesies Completes* de Ferrà, deu anys des que Joan Pons anuncià tímidament la seva intenció de tirar-la endavant, i cosa de tres anys més des que s'iniciaren les gestions amb l'editorial, podem argumentar al respecte alguns més que probables motius.

Resulta fàcil descartar els problemes de censura pel que fa a l'edició, ja que l'any 1952 s'inicia, encara que lentament, una repressa cultural que permet donar una gran empenta a l'obra del Diccionari de mans de Francesc de B. Moll, el qual explica, a més, en les seves memòries com Joan Pons i Maria-Antònia Salvà presidiren l'acte inaugural de l'Exposició del Diccionari en el Palau de la Diputació de les Balears,³¹ on la llengua catalana ressonà públicament, per primera vegada, d'ençà de la guerra civil. Els motius d'aquest aplaçament cal cercar-los, doncs, en el món intern de Joan Pons i Marquès. A les darreries de l'any 1949 s'afegeix a la desaparició de l'amic la mort de la seva esposa i companya Concepció Perxés, des d'aleshores i fins al 1952 la seva actuació pública es redueix a la realitzada en la Comissió Patrocinadora del Diccionari, i la seva obra crítica a l'evocació de l'obra i la personalitat dels amics desapareguts, des de Joan Alcover, Miquel Massutí i Salvador Galmés, fins a Miquel Ferrà.³²

Tot plegat conflueix en un procés que estava a punt de culminar, altra vegada al voltant de l'exposició del Diccionari però en aquesta ocasió en forma d'acte de clausura quan Joan Pons pronuncia la seva conferència *Cent anys de poesia a Mallorca i l'Escola Mallorquina*.³³ La conferència de Joan Pons constituï un veritable acte de desgreuge envers tots els amics i companys que amb ell compartien, i havien compartit, les files d'una escola poètica incompresa des del 1922-1923, moment en què es percep aquella primera escletxa entre els poetes de Mallorca i els del Principat, agreujada en anys posteriors per les actituds crítiques dels joves poetes insulars de postguerra³⁴ que, val a dir, són les més dolorosament acusades pel conferenciant que no aconsegueix desistir-se del seu paper de part interessada en aquesta qüestió:

Tots sabem aquí, [a Mallorca] sense necessitat de majors precisions, què volem dir i significar quan al_ludim a una "escola mallorquina". El que passa és que, fins ara, aquests dos mots perillosos, havien estat usats gairebé exclusivament en sentit topogràfic i encomiàstic a la vegada, i al mateix temps generalment sempre des de fora. De poc ençà, però, les al_lusions a l'"escola" semblen haver adquirit un cert deix pejoratiu i exclusivista, enunciades al mateix temps des de més a la vora, com si es pretengués de marcar en la pública heretat

30 Josep Miracle fa referència a l'*Antologia Poètica* de Miquel Costa i Llobera i a les *Poesies Completes* de Joan Alcover, que constitueixen els números 37 i 39, respectivament, de la "Biblioteca Selecta", amb pròleg i tria de M. Ferrà.

31 Vegeu Francesc de B. MOLL: "L'Exposició del Diccionari", *Els altres quaranta anys*, Mallorca 1975, pp. 108-113.

32 Vegeu GabriellLOMPART: *Bibliografia sumària de Joan Pons Marquès*, dins JOAN PONS I MARQUÈS: *Art i Cultura*, Mallorca 1978, 251-272.

33 La conferència fou pronunciada en el mateix Saló d'Actes de la Diputació de les Balears, el 8 de març de 1952. Recollida en el volum *Crítica Literària I*, 59-73, Mallorca 1975.

34 Vegeu al respecte les opinions de Llorenç MOYÀ GILABERT: "Memòries Literàries. Segona part (1944-1956)", *Lluc*, 608, (novembre 1971), 9.

*literària unes fites que no consten en cap "registre d'hipoteca" i donar-nos a entendre que certes innovacions o formes de poesia no tenen ja cabuda i han de presentar-se, per tant, com anti-escola. No. Ni és lícit decidir que tal o qual forma de poesia ja no cap en l'"escola" ni pot tampoc ningú excloure's prèviament i voluntàriament de tota llei de tradició i precedència. ¿Qui ha dit que no pot ésser nostre, per exemple, el malaguanyat B. Rosselló Porcel, just perquè la seva poesia és, com a nova, distinta d'altres?*³⁵

És evident que Joan Pons és incapaç de distanciar-se del seu paper d'escolà d'una escola que havia allargassat a bastament la seva existència, no gensmenys que cent anys, i que a causa del tall brutal que significà la guerra per al normal desenvolupament de qualsevol manifestació artística fins i tot hagué de patir una lenta agonia des de l'inici del seu decandiment, el 1922, fins a l'entrada en escena, òbviament rerassagada, dels poetes insulars de les noves generacions.

Vist amb una perspectiva històrica del tot avantatjosa el fet es redueix a la natural evolució i substitució de models poètics i/o estètics que imperen en qualsevol literatura o disciplina artística. I, més concretament, cal adonar-se que la reacció dels joves poetes insulars envers els vells models de l'escola mallorquina no és altra que la que s'havia produït entre poetes catalans i mallorquins l'any 1922, però amb trenta anys de retard.

Contràriament, al Principat són diversos els motius que fan que el relleu generacional es produeixi sense traumes ni trencaments aparents: el poeta Guerau de Liost feia uns quants anys -des de 1916- que exercia cada vegada més de Jaume Bofill i Mates, polític de professió; l'afer de la defenestració de Xènius (1920) acaba amb la marxa a Madrid d'un dels pesos pesants del Noucentisme; la partida de Josep Carner el 1921, primer a Madrid i després l'estranger per seguir carrera diplomàtica deixa un buit en la nòmina de poetes catalans no gens fàcil de substituir; i finalment el ressorgiment de la narrativa dels darrers anys del Noucentisme.

Al liderat de Josep Carner el proseguí, als ulls de les noves generacions, el líder clàssic per excel·lència, Carles Riba, que mantingué sempre una actitud recelosa envers Carner i també envers Miquel Ferrà, perquè ell i la resta de membres de l'Escola Mallorquina representaven a Mallorca tot allò que Carner i el seu grup representaven al Principat.

Val a dir que tampoc Miquel Ferrà aconseguí mai d'entendre les *Estances* de Carles Riba, i per avalar aquesta incomprensió n'hi hauria prou amb recordar els mots que escriví a Maria-Antònia Salvà per carta respecte a l'obra de Clementina Arderiu: *Té una cosa que jo'n diria la gràcia del seny, però rarament la gentilesa del vol. Molts de versos haurien d'haver estat corregits, i no precisament pel seu marit!*³⁶

Ben contràriament, per a nosaltres seria difícil trobar dues personalitats tan properes quant a significat històric i moral, salvant la distància temporal, que les de Miquel Ferrà i Carles Riba. Així, doncs, és la poca militància estètica del grup noucentista del Principat

³⁵ Joan PONS I MARQUÉS: "Miquel Ferrà", 64.

³⁶ Vegeu Miquel GAYÀ: Un epistolari entre els poetes mallorquins Maria-Antònia Salvà i Miquel Ferrà, "Randa", I, (1975), pp. 211.

cap al 1922 la que fa recaure el pes d'aquesta evolució i substitució de models estètics damunt dels poetes mallorquins, perquè la manca de sincronia respecte a Catalunya fa que els poetes de l'Escola Mallorquina iniciïn al voltant de 1920 el seu període més combatiu. Arribats fins aquí podem entendre que en els deu anys que transcórren des que Joan Pons fa pública la seva intenció d'editar l'obra poètica de Ferrà i el 1962 en què apareixen les *Poesies completes*, Pons haurà tingut temps de reposar i de madurar la revisió del concepte d'Escola Mallorquina que inicià amb la conferència del 1952. I per fer efectiva aquesta revisió quina opció millor que la de retornar als orígens de l'Escola, entre 1952 i 1954 Joan Pons prepara l'edició de *l'Ideari de Joan Alcover* (1954), i espera el moment oportú per a l'edició de les poesies del seu amic.

De poeta a poeta, la introducció i l'edició de les *Poesies Completes* de Ferrà són el millor tribut que Joan Pons podia ofrenar al seu amic, en les deu pàgines introductòries un Joan Pons asserenat, tanmateix havia aconseguit dissipar les boires que enterbolien el seu judici crític, intenta fer reviure al lector l'ambient en el qual visqué el poeta Ferrà, des de la seva ascendència familiar fins a l'ambient d'un *barri ciutadà de poetes, a l'ombra del campanar de Sant Miquel*.³⁷ El fet que a ulls de Joan Pons resultà del tot enriquidor fou que la casa dels Ferrà a Palma, i les de Pere d'Alcàntara Penya, els Costa i els Salvà, es distanciaven amb prou feines per dues passes. Modest i rigorós, Pons omet que la seva pròpia llar del carrer de Sant Sebastià estava - i està encara- només a cinc minuts de les altres.

Recurrent les aficcions de l'amic Pons no s'estigué, per als que sàpiguen llegir entre línies, de subratllar els seus punts de concordança, com ell, l'adolescent Miquel Ramon Ferrà, *espigat, magre i sec com un seminarista*³⁸ hauria volgut ésser arquitecte i no haver d'estudiar dret i filosofia i lletres. Igualment, ens recorda l'autoexigència del Ferrà més madur que a més de no tenir *cap pressa de recollir en llibre les seves composicions*,³⁹ quan es decidí a fer-ho efectuà una *tria despietada*⁴⁰ i deixà fora de recull moltes composicions, de les quals Joan Pons es decideix a salvar només *unes quantes*,⁴¹ perquè *la fidelitat obligada al criteri personal de l'autor impedia de fer més extens*⁴² el recull. L'actitud de Ferrà envers la pròpia obra resulta si més no coneguda per als que tinguin nocions de l'obra de Joan Pons, l'any 1919 Ferrà l'animava a fer un recull dels seus poemes: *Quant vengui, parlarem de projectes que tenc, prepara't tu per fer un llibre de versos teus*.⁴³ Però Joan Pons tampoc mostrà gaire pressa per recollir els seus poemes en volum, i el 1975, Francesc de B. Moll i Josep M. Llopart recolliren la seva obra poètica en un llibre pòstum intítulat *Brins a l'oratge. Versos d'abans d'ahir*.

Finalment, en contextualitzar l'obra poètica de Ferrà i donar les pinzellades més íntimes sobre el seu significat, aconseguíx reapareixer el crític assenyat i equànime que fou Joan Pons, i malgrat ser conscient que amb només quinze anys transcorreguts des de la mort

37 Joan PONS I MARQUÈS: "Introducció" a Miquel Ferrà: *Poesies completes*, 7.

38 Joan PONS I MARQUÈS: "Introducció", 9.

39 Joan PONS I MARQUÈS: "Introducció", 10.

40 Joan PONS I MARQUÈS: "Introducció".

41 Joan PONS I MARQUÈS: "Introducció".

42 Joan PONS I MARQUÈS: "Introducció".

43 Carta a Joan Pons del 13 de juliol de 1919, vegeu Miquel FERRÀ: "Cartes a Joan Pons i Marquès (1915-1947)", *Poesies completes*, 42. Sabem que el 1914 Joan Pons preparava una edició dels seus poemes que no arribà a publicar mai, encara que desconeixem el motiu que féu quedar aquesta edició al calaix. No sorprèn però, que Miquel Ferrà, coneixedor de l'obra de Joan Pons insistís en la seva publicació.

de Ferrà s'està potser encara massa a prop per a una valoració definitiva,⁴⁴ entoma la qüestió per a ell més escabrosa:

*Les noves maneres de poesia, sorgides en vida seva i desplegades més amplament després, que ell mirava amb difidència i a alguns aspectes de les quals negava fins i tot una mínima bel·ligerància, ni han esmussat els caïres vius de la seva pròpia manera personal de fer els versos i de sentir la poesia, ni n'han extingit tampoc el ressò dels finíssims musicals acords.*⁴⁵

En anys sucesius Joan Pons esdevindrà un dels crítics literaris mallorquins més preuats, i també un dels homes més actius de l'àmbit cultural mallorquí. L'any 1971, quan li sobrevingué la mort, era una veu reconeguda entre els poetes de les noves generacions. Sens dubte, l'harmonia dins de l'àmbit poètic mallorquí, i la nova entesa entre els poetes insulars de postguerra i els poetes catalans i valencians, ens indueix a pensar que la conciliació reclamada anteriorment per Carles Riba era ja tota una realitat.

RESUM

A partir de la correspondència conservada a l'Arxiu personal de Joan Pons i Marquès l'autora analitza les relacions amicals entre Miquel Ferrà i el mateix Pons. Les dades conservades al llarg d'una important comunicació epistolar suposen un dels elements més importants per entendre la tasca desenrotllada en l'àmbit poètic mallorquí.

ABSTRACT

From the correspondence kept in the personal files of Joan Pons i Marquès the authoress analyses the friendly relationship between Miquel Ferrà and Pons himself. The data which have kept throughout such an important epistolary communication are supposed to be one of the most important elements so as to understand the task evolved in the Majorcan poetry field.

⁴⁴ Joan PONS I MARQUÉS: "Introducció", 10.

⁴⁵ Joan PONS I MARQUÉS: "Introducció", 11.